

FRIEDRICH SCHILLER

10. 11. 1759 – 9. 5. 1805

Německý básník, dramatik a teoretik umění Johann Christoph Friedrich Schiller se narodil 10. listopadu 1759 v Marbachu nad Neckarem ve Württemberském vévodství. Narodil se v době, kdy bylo Německo rozdrobeno do několika set malých vévodství a státek, jejichž panovníci byli spíše méně než více osvícení. Byl synem chudého vojenského ranhojiče a důstojníka. Rodiče chlapci vybrali dráhu kněze, ale z rozkazu württemberského vévody Karla Eugena musel Friedrich nastoupit na vojenskou akademii na zámku Solitude u Stuttgartu. Schiller nejprve studoval práva, později, když se akademie rozšířila o další obory, se mu však podařilo vyměnit tento pro něho nezáživný obor za medicínu. Poměry v akademii byly hrůzné. Schillerův současník a krajan, demokratický básník Schubart nazval tuto akademii přiléhavě „plantáž otroků“. Vládl tu přísný dril, který měl zlomit každý svobodný projev synků z úřednických a měšťanských rodin, kteří byli násilně navlečeni do vojenských uniforem. Friedrich záhy poznal, co je to potlačování osobní svobody, bezduchá cenzura, udavačství, donašečství, pokořování lidské důstojnosti. Zdá se, že právě pocit nesvobody byl nejsilnějším impulsem k tomu, že Schiller začal psát dramata, ve kterých je svoboda jednotlivce vzpourou proti společnosti a ideálem celého lidstva. Osobní svoboda se mu stala vším, myšlenka na ni ho neopustila až do konce života. Poznal však také, co jsou „libri prohibiti“, zakázané knihy. Tajně četl „podvrtné“ autory, jakými byli v očích vévody Karla Eugena např. Lessing, Rousseau, Montesquieu, Kant, Plutarchos, Richardson, Shakespeare, aj. V prosinci roku 1780 získal Schiller lékařský diplom. Stal se plukovním lékařem a měl doživotně sloužit vévodovi.

Více než medicíně se však věnoval psaní prvního dramatu. V roce 1781 vychází tiskem v nákladu 800 výtisků *Loupežníci*. O rok později vyšlo druhé vydání, které bylo opatřeno mottem „In tyrannos!“ (Proti tyranům!), které je nedílnou součástí každé edice tohoto dramatu. V roce 1782 byla hra uvedena v mannheimském dvorském

divadle, z takticko-politických důvodů byl však děj posunut do 16. století. Na osudech Karla Moora, který mstí osobní i společenské bezpráví, je ukázána bezvýchodnost svépomocné spravedlnosti, která se zaplétá do zločinu a nakonec musí rezignovat. Drama bylo nadšeně přijato přívrženci hnutí „Sturm und Drang“ (Bouře a vzdor), ale i prostým publikem, příslušníky měšťanské vrstvy. Jeden z věhlasných kritiků té doby Christian Friedrich Timme ve své recenzi pochválil Schillera za živý jazyk, ohnivý styl a smělý rozlet fantazie a napsal: „*Dožadujeme-li se německého Shakespeara, tady ho máme.*“ **Loupežníci** učinili Schillera miláčkem mladé generace, neboť přímo zosobňovali touhu mladé generace po volnosti a romantickém ideálu žít v přírodě. Úspěch však přinesl Schillerovi nejen slávu, ale i dluhy, vězení a zákaz „psát komedie a podobné věci“.

Schiller si však již nedokázal život bez psaní představit. Bez vědomí svých rodičů uprchl se svým přítelem, hudebníkem Andreasem Streicherem v září roku 1782 ze Stuttgartu z nenáviděné vojenské služby a z vévodova tyranského područí. Pod cizím jménem dr. Ritter se uchýlil nejprve do Mannheimu, poté do Frankfurtu nad Mohanem, později do Oggersheimu. Nakonec skončil na statku u Bauerbachu u paní von Wollzogen, matky svého bývalého spolužáka. Zde mohl 8 měsíců nerušeně tvořit. Přepracoval tragédii **Fiesco**, pustil se do měšťanské truchlohry **Luisa Millerová** a nastínil první scény **Dona Carlose**. Jeho celý další život byl tvrdým bojem proti bídě, přerušovaným jen kratšími šťastnějšími obdobími. V září 1783 byl angažován jako divadelní básník a dramaturg v Mannheimu. Kromě jiných povinností musel každoročně divadlu dodat tři nová dramata: nejprve **Fiesca**, **Luisu Millerovou** a dosud nedokončeného **Dona Carlose**.

Druhá Schillerova hra **Fiesco a jeho janovské spiknutí**, která byla knižně vydána v roce 1783, byla po přepracování uvedena na mannheimské scéně v roce 1874. Hra neměla takový spontánní úspěch jako **Loupežníci**, patrně k tomu přispěl i smířlivý závěr, který neodpovídal myšlenkovému vrcholu a logickému vyústění hry. Tato „republikánská tragédie“ zobrazuje snahu spiklenců po osvobození Janova od tyрана. Vůdcem spiknutí je mladý janovský šlechtic Fiesco, v jehož „duši žila jen jediná myšlenka – jak svrhnout uchvatitele“. Po 2 letech se Schiller k dílu opět vrátil a přepracoval jej. Značně změnil obě poslední dějství a hlavně závěr - Fiesco nakonec

zahyne rukou svého nejlepšího přítele, neboť zradil republikánské ideály, za které bojoval.

V dubnu 1784 měla premiéru další, dodnes snad nejhranější hra *Úklady a láska* (původní název *Luisa Millerová*). Jde o příběh lásky šlechtického syna Ferdinanda k Luise, dceři chudého muzikanta. Tato stavovsky nerovná láska je zničena dvorskými intrikami a násilím, tragický příběh je obžalobou nemorálnosti a tyranie. Střetává se zde lidská malost a chtivost, která se neštítí lhát a podvádět, s velkou milostnou vášní. Malost žije dál, kdežto velikost musí být zničena.

Tragédií *Úklady a láska* vrcholí a končí období Sturm und Drang. Ranou Schillerovu tvorbu charakterizoval Goethe v článku z r. 1812 slovy: “*Loupežníci, Úklady a láska, Fiesco jsou produkty geniální mladické netrpělivosti a nevole nad útlakem těžkého vychování.*”

Z této doby pochází také teoretická stať *Divadlo jako mravní instituce*, ve které Schiller zdůrazňuje výchovně vzdělávací roli divadla a význam divadelního umění pro morální zdokonalení člověka; v tomto smyslu podtrhuje i úlohu dramatika. Mannheimskému divadlu však tyto koncepce nevyhovují. Vedení divadla se zdála Schillerova dramata pro obecnost, které bylo navyklé na zábavné kusy nevalné úrovně, příliš náročná a po uplynutí prvního roku s ním proto rozvázalo smlouvu. Básník s mnoha dluhy se ocitá na dlažbě a uvažuje i o sebevraždě. Ale jeho ctitelé a přátelé mu pomohli nejen z hmotného nedostatku, ale i jeho četných milostných zklamání. Schiller byl představen v ýmarskému vévodovi Karlu Augustovi, od kterého získal titul v ýmarského dvorního rady. Šťastné 2 roky (1785-1787) strávil u svého přítele a mecenáše Christiana Gottfrieda Körnera v Lipsku a v Drážďanech. Mohl se věnovat studiu historie a Kantovy filozofie. Štěstí z nezištného přátelství vyjádřil v básni *Óda na radost* (1785), oslavující myšlenku sbratření lidstva, jejíž text použil Beethoven pro závěrečný sbor své *9. symfonie*. V roce 1786 začal vycházet Schillerův časopis *Thalie*. V popředí jeho zájmu však byla práce na hře *Don Carlos*.

Tragédie *Don Carlos* vyšla roku 1787, poprvé byla uvedena v Hamburku. Děj se odehrává ve Španělsku v 16. století za vlády krále Filipa II. v době boje nizozemského lidu proti španělskému útlaku. Na jedné straně je dílo obžalobou tyranie Filipa II. a španělské inkvizice, na druhé straně, v postavě markýze Pozy, je idealizací myšlenky

politické a národnostní svobody a lidské důstojnosti. Je výrazem boje za svobodu myšlení a svědomí, tvoří přechod ke klasickému období tvorby, které je charakterizováno teoretickými úvahami o vztahu svobody jednotlivce i národa. Don Carlos patří k Schillerovým nejsložitějším a nejrozsáhlejším dramatům, má přes šest tisíc veršů.

V roce 1787 přijímá Schiller Wielandovu nabídku, aby s ním vydával časopis Merkur, a odjíždí do Výmaru, kde působila slavná trojice Wieland, Goethe, Herder. Výmar se, stejně jako Jena, stane Schillerovým trvalým útočištěm. Cestou se v Rudolstadt seznamuje s Charlottou von Lengefeld, která se 22. února 1790 stává jeho ženou a později matkou jeho pěti dětí. Charlotta sice posílila jeho společenské postavení, pocházela ze starého durynského šlechtického rodu, ale z finančních potíží se stejně nedostal. Životní situace ho nutí k pilné práci. K tvorbě přistupuje s rozumově motivovanými záměry a cíli: „*Musím žít ze spisovatelství, musím si tedy hledět toho, co vynáší.*“ V roce 1788 získal díky Goethově vlivu a s podporou Karla Augusta místo mimořádného univerzitního profesora světových dějin v Jeně. Ve své nástupní přednášce *Co znamenají a s jakým cílem studujeme všeobecné dějiny* (1789) se Schiller zabýval smyslem světových dějin, jejichž studium chápe jako filozofické hledání pravdy. V Jeně vznikají jeho historické práce *Dějiny odboje spojeného Nizozemska proti španělské vládě* (1788) a *Dějiny třicetileté války* (3 svazky, 1791-1793). Hluboké studium Kantovy filozofie, zejména etiky, ho podnítilo k pracem z oblasti estetiky. Schillerovy estetické studie *O půvabu a důstojnosti* (1793), *Listy o estetické výchově člověka* (1795), *O naivním a sentimentálním básnictví* (1796) měly značný vliv na další vývoj měšťanské literatury a na formování realistické estetiky. Zdůrazňovaly zušlechťující vliv umění, který vede člověka k humanitě a ke svobodě. Podobné názory vyjadřují i básně, např. *Bohové Řecka* (1788), *Umělci* (1789).

V lednu 1791 Schiller těžce onemocněl plicní tuberkulózou, měl záchvaty dušnosti a chrlení krve. Jako lékař znal krutou záludnost této choroby a jako básník i krutost pomíjivého času: „*Co jedna minuta ti jednou zhatí, už žádná věčnost pak ti nenavrátí.*“ Když od holštýnského prince obdržel apanáž 3 tisíce tolarů, odjel na měsíční léčení do Karlových Varů. Bydlel ve skromném hostinci U bílé labutě a pochvaloval si znamenité léčebné účinky karlovarského vřídla. Léčba přinesla

Schillerovi dočasnou úlevu, uzdravení však nepřinesla.

Podobně jako mnozí jiní němečtí spisovatelé i Schiller nadšeně přivítal Velkou francouzskou revoluci, neboť v ní viděl mohutné hnutí proti tyranům. V roce 1792 byl jmenován čestným občanem Francouzské republiky. O šest let později přijímá diplom Konventu a prohlašuje: „*Čest, které se mi dostává udělením francouzského občanského práva, nemohu si zasloužit než svým smýšlením, jež ze srdce přijímá heslo svobody, rovnosti a bratrství.*“ Později se však od revoluce distancoval, neboť nechápal důsledky revoluční praxe a byl otřesen terorem a násilím v období jakobínské diktatury. S revolucí „zúčtoval“ ve své slavné básni *Píseň o zvonu* (1799), ve které opěvuje občanské ctnosti, píli, spořádanost a mír a zavrhuje násilí.

Od roku 1794 se datuje přátelství a spolupráce s Goethem. V roce 1795 začali společně vydávat časopis *Hóry* a v roce 1796 *Almanach múz*. V následujících letech společně napsali více než 800 „xénií“, krátkých dvouveršových epigramů, ve kterých se chtěli vypořádat s literárními nešvary své doby. Z této spolupráce vznikly i Schillerovy balady, např. *Rukavička*, *Potápěč*, *Rukojmí*, *Polykratův prsten*. Přátelský svazek s Goethem vycházel z podobných představ o humanitě, společenské funkci umění, významu antiky. Období dvanáctileté spolupráce (1794-1805), v němž oba básníci vytvořili základy německé klasiky, uzavřela až Schillerova smrt.

I další Schillerova dramata vznikala za konzultace s Goethem. Trilogie *Valdštejn* (1798-1799) je monumentální drama, které čerpá z historie třicetileté války a popisuje poslední dny života mocného a úspěšného vojevůdce. V prologu *Valdštejnův tábor* Schiller mistrovsky zachytil vojenské ležení. V dalších částech *Piccolomini* a *Valdštejnova smrt* jsou konfrontována různá pojetí cti, věrnosti a zrady. Také další drama *Marie Stuartovna* (1800) bylo velice příznivě přijato. Dílo popisuje tři dny ze života skotské královny, která byla odsouzena r. 1587 na smrt. Schiller se nedrží historických faktů, námět přetvořil na vnitřní konflikt 2 soupeřících královen. Fyzicky poražená Marie přeroste v posledních okamžicích svého života Alžbětu vznešeností a morálním přerodem a až do posledního dechu si zachovává pocit vlastní důstojnosti. Roku 1801 dokončil Schiller další hru – *Pannu Orleánskou*. Na rozdíl od historické skutečnosti a jiných zpracování hlavní hrdinku idealizuje a připisuje jí nadpřirozené síly. Jana z Arku umírá na bitevním poli. Odklon od historie umožnil zakončit dílo

symbolicky, morálním triumfem člověka obětujícího svůj život svobodě. Volné verše plné národního patosu a etosu prozrazují vliv romantismu.

Aby dvorní etiketě mohlo být učiněno zadost a básník mohl být zván do výmarské „lepší“ společnosti, byl 7. listopadu 1802 povýšen do šlechtického stavu.

V roce 1803 byla dokončena tragédie s chóry *Nevěsta mesinská*, svébytný estetický pokus o vytvoření tragédie v „antickém slohu“. Toto dílo považoval Goethe za jedno z největších děl německého klasicismu. K vrcholným dramatům patří hra *Vilém Tell* (1804), která zobrazuje boj švýcarských kantonů proti útlaku Habsburků. Hrdinou je švýcarský lid v čele s legendárním Vilémem Tellem. Dílo působí hlavně lidovým charakterem a patriotickým zaměřením a stalo se výzvou k boji za sebeurčení národa. Úspěch při premiéře ve Výmaru předčil všechna očekávání a předstihl všechny předchozí Schillerovy divadelní úspěchy. Při prvním uvedení v Berlíně byl úspěch takový, že musela být uspořádána tři představení v 1 týdnu, což byl v tehdejší době jev naprosto ojedinělý.

V intencích obdobných národním dramatům *Panně Orleánské* a *Vilému Tellovi* začíná Schiller pracovat na velkolepě pojaté tragédii z ruských dějin – *Dimitrijovi*. Tato geniálně načrtnutá historická freska o otázkách morálky, politické moci a svobody však zůstává už jen fragmentem.

Schillerovo zdraví se prudce zhoršilo. V únoru 1805 těžce onemocněl a počátkem května se jeho stav stal beznadějným. Friedrich Schiller zemřel 9. května 1805 v necelých 46 letech. Pochován byl v noci na 12. května. Vážně nemocný Goethe nebyl schopen se pohřbu zúčastnit. Goethovi jeho přátelé zprávu o Schillerově skonu celých 24 hodin zamlčovali, neboť se obávali, že by ji nepřežil. Později Goethe o Schillerovi řekl: „*Byl to nádherný člověk, a v plných silách od nás odešel.*“

Friedrich Schiller celým svým dílem vyjadřoval touhu po svobodném, čistém životě, bojoval proti bezpráví a nemorálnosti. Hlavními tématy jeho her jsou osobní svoboda jedince a jeho konflikt s mocenskými strukturami. Jeho tvorba se vyznačuje myšlenkovým bohatstvím, mistrovským jazykem a revolučním patosem.